

2. mezinárodní konference
Sociální pedagogika ve střední Evropě 2010
Inovace a nové trendy

Institut mezioborových studií Brno, 28. –30. dubna 2010

Vliv sociálního a kulturního kapitálu na dosažené vzdělání

Jiří Šafr

*Sociologický ústav,
Akademie věd České republiky*

Obsah

- Teorie mezigenerační vzdělanostní mobility
- „Zdroje“ rodin:
- Kulturní kapitál
- Sociální kapitál
- Výchové styly v rodině
- Výzkum Distinkce a hodnoty 2008: kohorta 30–34 letých
- Nerovná distribuce zdrojů v rodinách s odlišným třídním postavením
- Vliv zdrojů v rodině na dosažené vzdělání

Mezigenerační vzdělanostní mobilita (rodiče → potomek)

- *Sociopsychologický model* – zprostředkující faktory formující vzdělanostní aspirace (vliv sociálního okolí, interakce rodiče-dítě)
- *Teorie kulturního kapitálu* - dominantní (elitní) kulturní kód (vkus/znalosti/kompetence) slouží jako exkluzivní zvýhodnění potomků ze středních/ vyšších tříd
- *Teorie kulturní mobility* – kulturní zdroje mohou napomáhat ve vzestupné mobilitě také dětem ze znevýhodněných sociálních skupin (třída, etnikum), pokud jsou v rodině dostupné(!)

Teorie kulturní reprodukce a mobility

- *teorie kulturní reprodukce* (Bourdieu)
preference, hodnoty, postoje a jednání dominantní u vyšších tříd, které si jejich příslušníci osvojí během socializace v ranném dětství, čímž získají oproti ostatním nesmazatelný náskok, vzdělávací systémem oceňuje a preferuje a tím napomáhá reprodukci sociálních nerovností (→ vysoko-kulturní a kognitivní kulturní kapitál).
Děti, které s ním do vzdělávacího procesu vstupují, ho ve škole vstřebávají rychleji a snadněji a tak se nůžky mezi dětmi z různých sociálních prostředí ještě více rozevírají. Naproti tomu
- *teorie kulturní mobility* (DiMaggio)
chápe kulturní kapitál (→ kompetenční a kognitivní typ) jako cestu k vzestupné sociální mobilitě u dětí z nižších vrstev. Podle této teorie neprodukuje kulturní kapitál již další výhody pro děti z vyšších tříd.

Při podpoře vzdělávání potomka rodina uplatňuje tři typy zdrojů:

- **Ekonomické:** příjem, materiální zabezpečení
- **Kulturní:** vedle formálního vzdělání rodičů kulturní kapitál
- **Sociální:** vazby rodiče/širší rodina-dítě, motivace a podpora, užitečné kontakty-konexe

Vliv na školní výsledky a vzdělanostní přechody
(ZŠ → /VG/ → SŠ → VŠ)

Kulturní kapitál

- Koncept kulturního kapitálu → kultura jako forma investice zajišťující návratnost v podobě akumulace zdrojů, předává se v rodině a vzdělávacím systémem.
- Kulturní kapitál je nejčastěji definován jako **obeznámenost a zběhlost v dominantních kulturních kódech a praktikách** (ve způsobu mluvy, estetických zálibách, způsobech interakce). Je legitimním a cenným „platidlem“ na celospolečenském „trhu“, proto je aktivně nasazován při zaujímání pozice v rámci hierarchické sociální struktury.
- *Kulturní kapitál* = „institucionalizované široce sdílené kulturní signály (postoje, preference, formální vědění, jednání, statky, oprávnění) používané jako nástroje sociální a kulturní exkluze“ [Lamont, Lareau 1988: 156].

1. Vysoko-kulturní (kultivační) kulturní kapitál

- *Vysoko-kulturní* či kultivační kulturní kapitál → kulturní a sociální inkluze/exkluze na základě znalosti a schopnosti ovládat symboly dominantní kultury (participace na vysokém umění a estetické preference ale i praktiky jako způsob mluvy a interakce (Bourdieu).
- „obecný kulturní kapitál“ určený sdílenou dominantní kulturou vyšších tříd

2. Kognitivní (kulturní schopnosti) kulturní kapitál

- *Kognitivní kulturní schopnosti* předávané rodiči svým dětem, např. čtení s dětmi podporující kognitivní jednání [De Graaf et al. 2000].
- Děti z odlišných sociálních tříd si v rodině osvojují rozdílné používání jazyka (kódy a formy řeči) a tím i schopnost verbalizovat své myšlenky → nestejná výbava pro úspěch ve škole
- Význam má „**poznatkového zázemí**“ rodiny, které jsou rodiče schopni poskytnout svým dětem. Nejde jen o knihy (objektivizovaný kulturní kapitál) či samotné znalosti ale také o věnovaný čas a emocionální podporu. → forma sociálního kapitálu v rodině či komunitě

Sociální kapitál v rodině

- vztahy a interakce uvnitř rodiny i navenek (rodiče/děti–přátelé/škola).
- zprostředkovává přenos lidského kapitálu (vzdělání) rodičů na děti [Coleman 1988]
- aby rodiče mohli rozvíjet lidský kapitál (vzdělání) svých potomků, je zapotřebí intenzivní interakce s dítětem →
motivování, povzbuzování, formování aspirací a podpora v širokém slova smyslu
nejen ze strany nejbližších příbuzných ale také širšího okruhu rodiny, vrstevníků a školního prostředí (mimoškolní aktivity).

Výchovné styly v rodině jako sociální kapitál

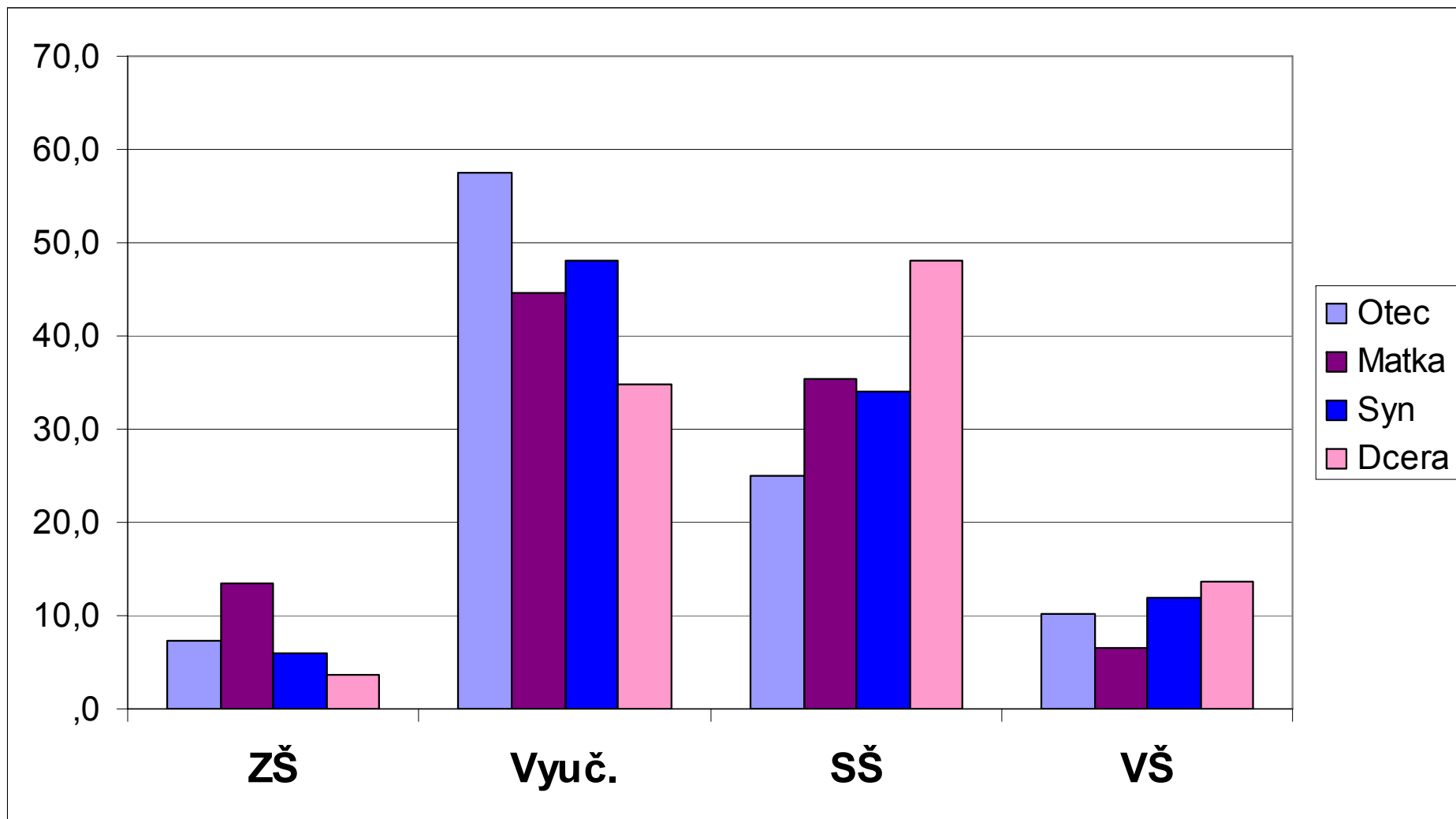
- *Authoritářský - 'tvrdá ruka'*: vedení k pořádku a poslušání, nižší míra verbální komunikace
- *Autoritativní ('vzorem')*: komunikace, vysvětlování, příklady → **zdroj sociálního kapitálu v rodině**
- *Volný – permisivní* : maximum volnosti, minimum požadavků

Typický přístup k výchově v dělnických rodinách: děti jsou jako "plovoucí zátky" bez vedení a opory [Katrňák 2004]

Výzkum **Distinkce a hodnoty 2008**

- věková kohorta 30-34 letých (1974-78)
- (spolu s rodiči)
- rodiče narozeni kolem roku 1950
- první generace, která ukončila středoškolské/vysokoškolské vzdělání za nového režimu
- věk, kdy je status již dosažen a hodnoty ukotveny
- velikost výběrového vzorku 1021 (610 rodičů)
- kvótní výběr
- Indikátory rodinných zdrojů se vztahují k **věku 15 let (konec ZŠ)**

Dosažené vzdělání v generaci rodičů a „dětí“ - kohorta 30-34 let

Sociální kapitál v rodině

Kulturní aktivity s rodiči (index):

- Návštěvy kulturních akcí
- Chození do kina
- Návštěvy ZOO
- Výlety do přírody, za památkami
- Návštěvy koncertů populární a folkové hudby
- Umělecké aktivity
- Aktivní sportování
- Hraní společenských her

Počet sourozenců → negativně (čím více sourozenců, tím méně mají rodiče na každé dítě času)

Výchovné styly rodičů → Autoritativní (opřený o komunikaci)

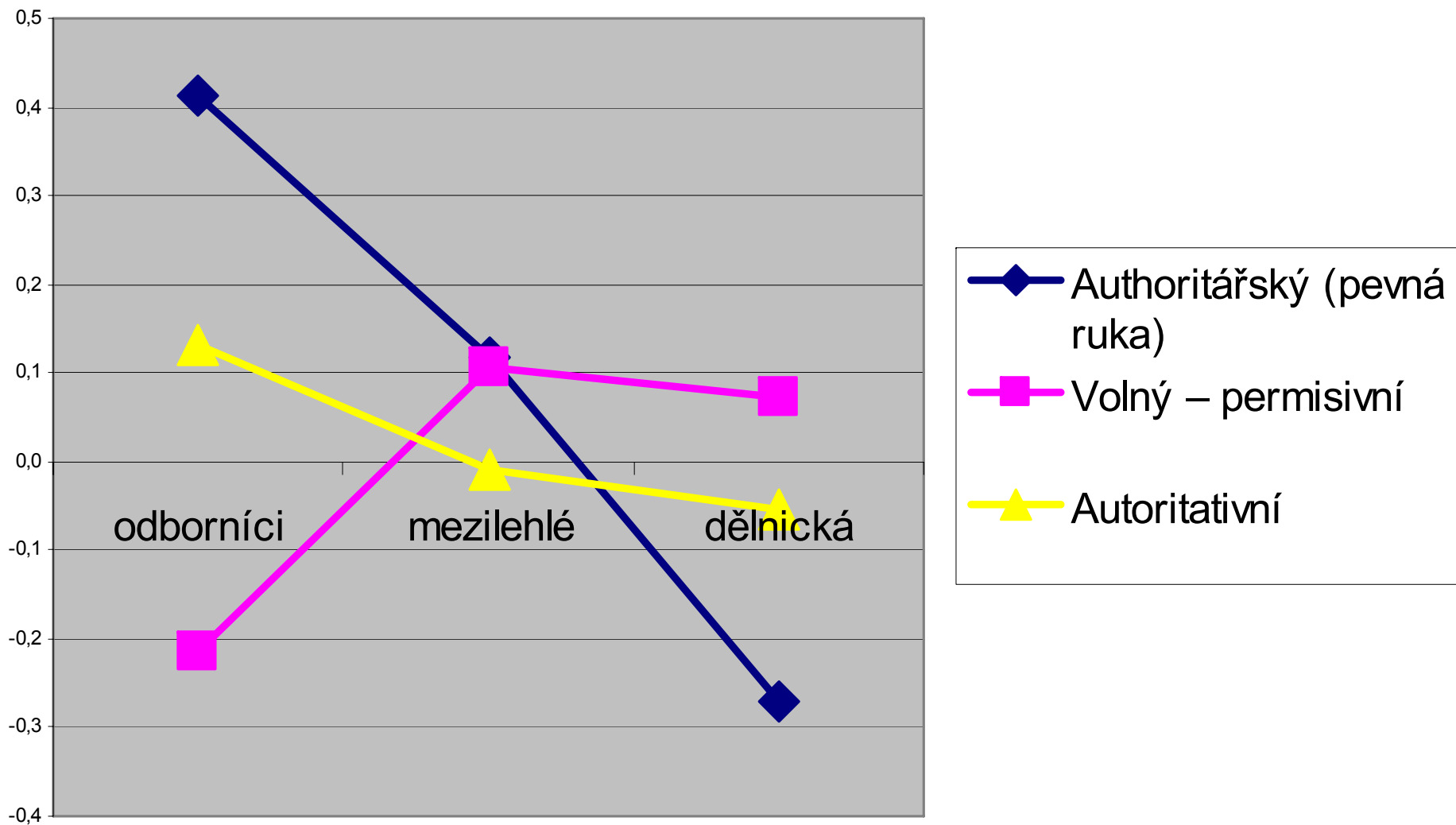
Index z výroků, např.: Rodiče si našli čas na hru a vymýšlení nových zajímavých věcí; Když po mně rodiče něco chtěli, vysvětlili mi proč.

Sociální kapitál mimo rodinu → mimoškolní aktivity (kroužky, oddíly déle než 2 roky)

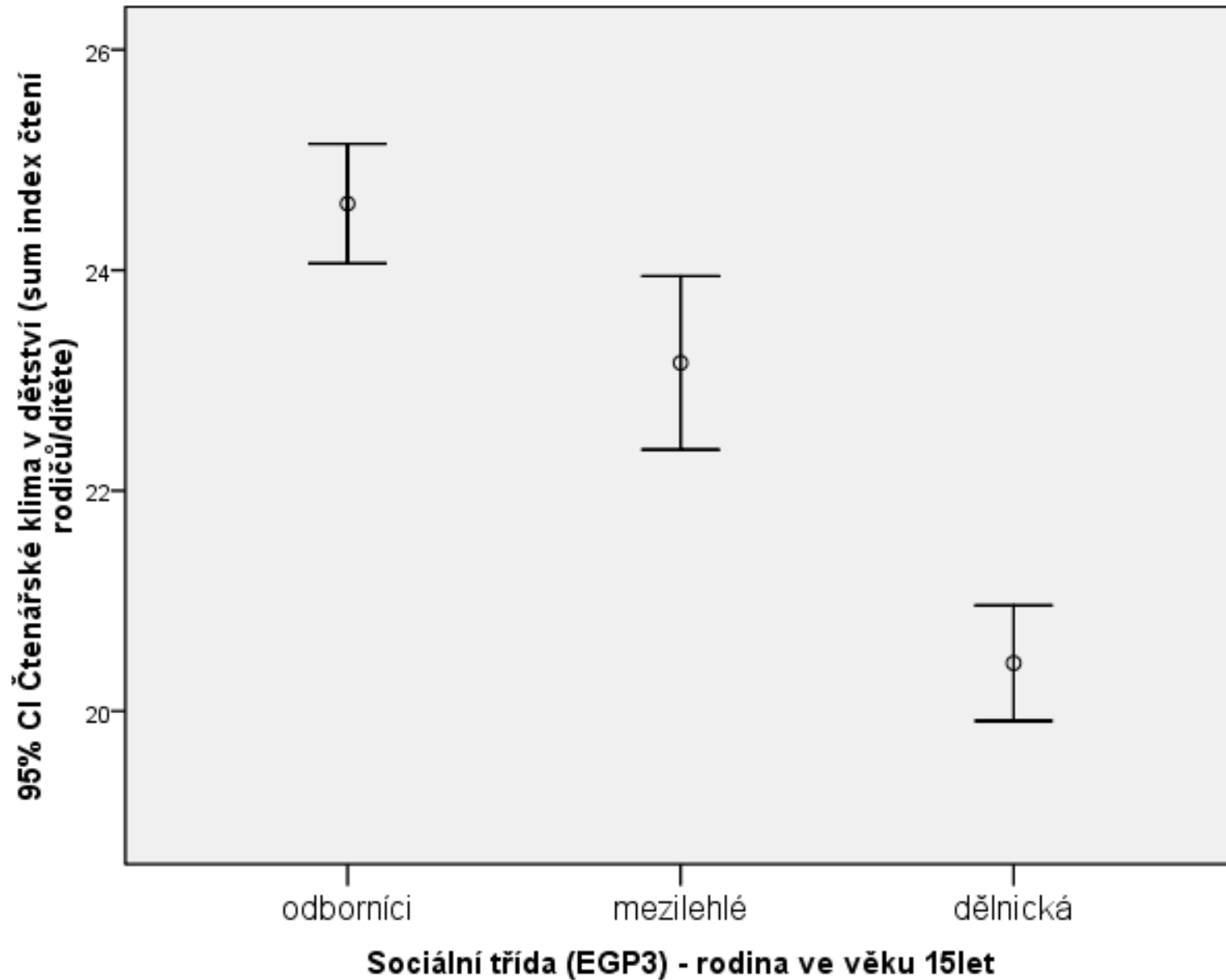
Kulturní kapitál v rodině

- **Vysokokulturní:** rodiče navštěvovali divadla, koncerty, výstavy
- **Kognitivní – (pro)čtenářské klima v rodině** (počet knih v knihovně, rodiče četli knihy, jako dítě četl/a knihy, rodiče si povídali s ním/ní o knihách, které četl/a, rodiče četli v předškolním věku pohádky)
→ aktivity stimulující poznání

Výchovné styly a sociální třída rodiny

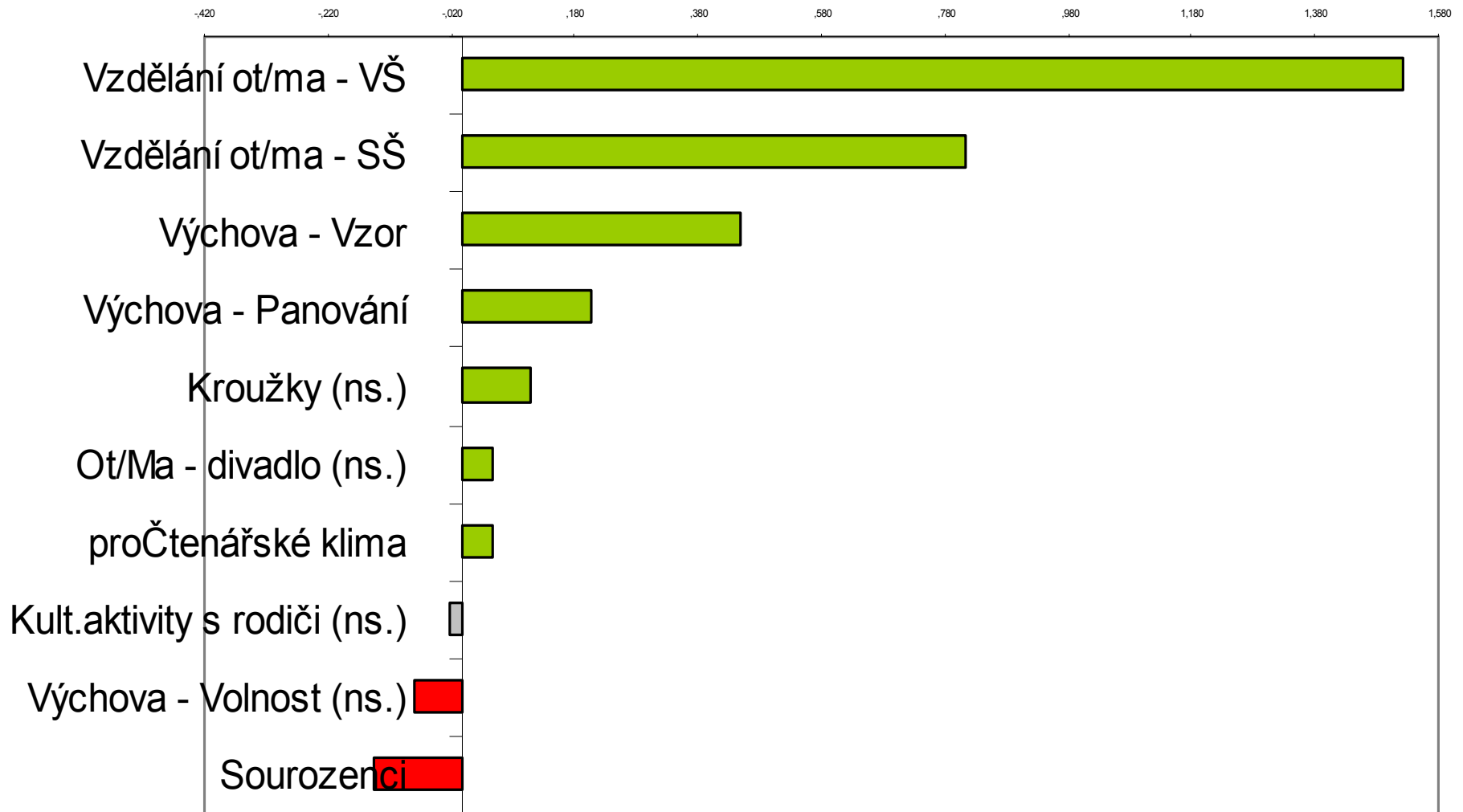

Kognitivní kulturní kapitál (čtecí klima) a sociální třída rodiny

Faktory mající vliv na dosažené vzdělání

Ordinální logistická regrese stupně vzdělání: 1. ZŠ+Vyuč, 2. SŠ, 3. VŠ

(Nagelkerche pseudo R^2 0,27),

Shrnutí

- Při kontrole efektu vzdělání rodičů (které má dominantní vliv), ke vzdělání dnešních třicátníků přispěly:
- autoritativní (příkladem) a autoritářský styl výchovy a slabě také
- participace v mimoškolních aktivitách (umělecké kroužky), zejména u potomků rodičů ze střední třídy
- čtenářské klima a vysokokulturní aktivita rodičů, pouze u potomků rodičů z dělnické třídy
- Naopak dosažené vzdělání snižuje počet sourozenců (sociální kapitál jako interakce R-D) a volný-rezignující výchovný styl („plovoucí zátky“)
- Vliv ekonomického kapitálu (jak rodina vycházela s příjmy) nebyl prokázán

Další otázky a diskuse

- Jaká je situace dnes po zavedení změn ve vzdělávacím systému?
- Jak stimulovat zapojení dětí (z rodin s nižším socioekonomickým statusem) do mimoškolních aktivit?

Děkuji za pozornost.

<http://www.sdilenihodnot.soc.cas.cz>

jiri.safr@soc.cas.cz

**Dodatek:
patnáctiletí v roce 2003**

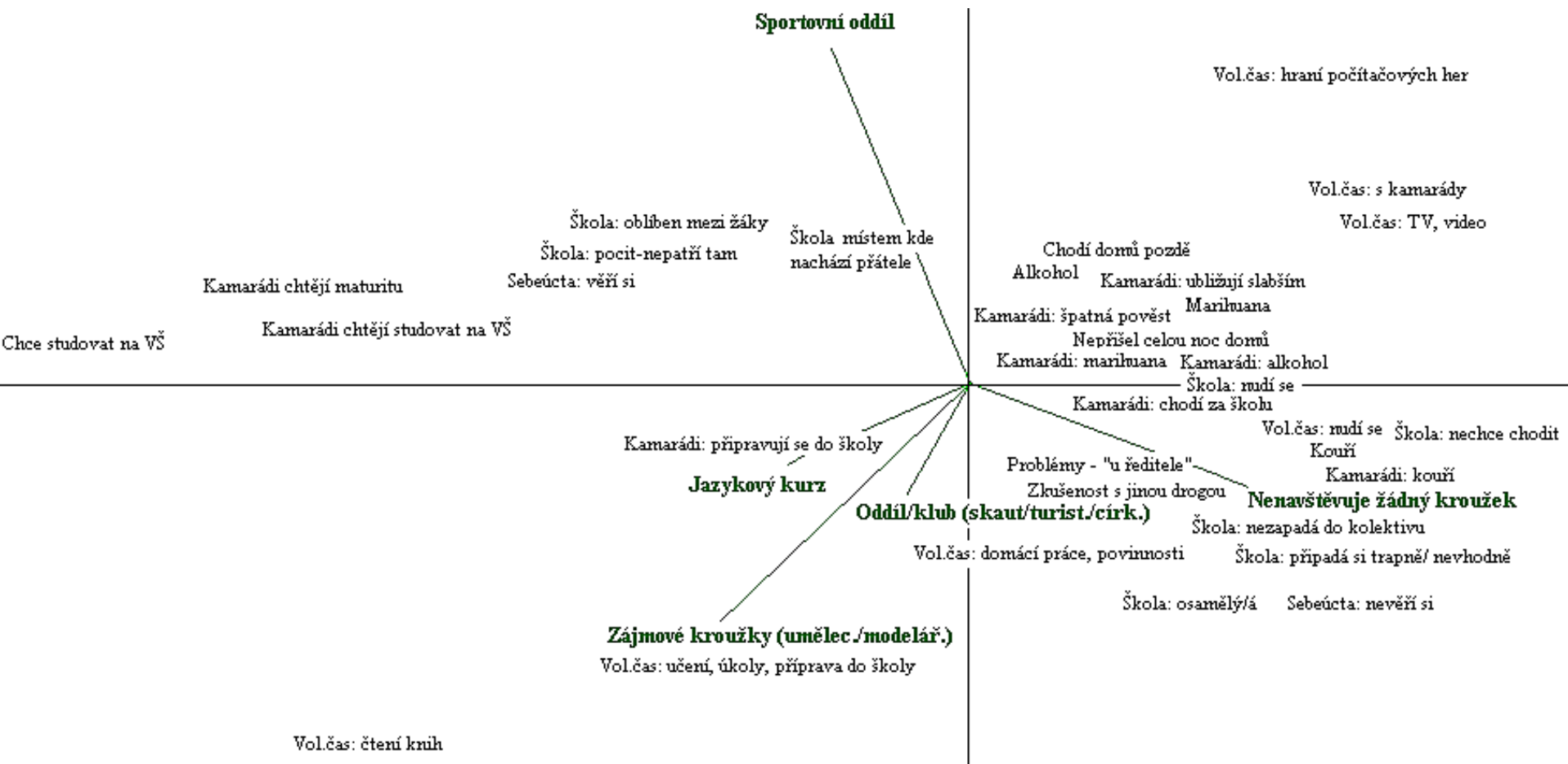
Výzkum PISA 2003

„Investovat“ do sociálního kapitálu skrze mimoškolní aktivity se vyplácí!

- snižuje se riziko sociálně patologického jednání a nezdravého způsobu života teenagerů,
- cesta prosazování hodnot jako odpovědnost, kritické myšlení, respekt a tolerance.
- dochází k alespoň částečnému vyrovnávání šancí těch dětí, které jsou znevýhodněny tím, že je nízký sociální kapitál jejich rodiny (deficitní vztahy s rodiči, nedostatečné zasíťování), nízká dostupnost kulturního kapitálu kognitivního typu (čtení knížek) anebo malá vybavenost vzdělávacími zdroji (počítač, knihovna atd.).
- Role rodiny je nezastupitelná, ovšem pokud si dítě nepřinese postoje, úsilí a sebepojetí z domova, leží na bedrech školy a mimoškolních zařízeních, aby se pokusily tento nedostatek alespoň částečně kompenzovat.

Souvislosti ne/účasti na mimoškolních aktivitách: kamarádi, vzdělanostní aspirace, vztahy ve/k škole.

Patnáctiletí žáci v roce 2003

Výzkum PISA 2003; více viz http://www.socioweb.cz/upl/editorial/download/178_soc.web.4%202010.pdf